

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QISHLOQ
VA SUV XO'JALIGI VAZIRLIGI**

TOSHKENT DAVLAT AGRAR UNIVERSITET

REFERAT

Mavzu: Atrof-muhit va tabiatdan foydalanish

Tekshirdi: Minavarov.M

Bajardi: _____

TOSHKENT-2016

Atrof muhit va tabiatdan foydalanish

Reja:

- 1. Atrof muhit – tabiiy hodisa.*
- 2. Atrof muhit muammolarining geografik jihatlari. Atrof muhitni muhofaza qilish.*
- 3. Tabiiy muhitni optimallashtirish - barqaror rivojlanish asosi.*
- 4. Atrof muhit monitoringi.*

Atrof muhit – tabiiy hodisa. XX asrning ikkinchi yarmida ishlab chiqarish va urbanizatsiyaning (lot. *urbanus* shaharga oid) zararli ta'sirlaridan inson salomatligini muhofaza qilish muammolariga bog'liq holda fanda "atrof muhit" termini (tushunchasi) keng qo'llanila boshlandi. "Atrof muhit" iborasining negizida inglizcha "*envyronment*" so'zi turadi. Bu so'z o'zbek tilida "muhit, atrof, atrof holati" ma'nolarini anglatadi. Maxsus so'z sifatida ishlatilishida "envyronment" so'zi har qanday mavjudot yashaydigan va rivojlanadigan sharoit yoki hayotning rivojlanishini va uning xususiyatlarini o'zgartiradigan hamda belgilaydigan barcha ta'sirlar majmuasini bildiradi. Inglizcha "*envyronment*" so'zi rus tiliga "*okrujajushaya sreda*" deb tarjima qilinganligi boisidan o'zbek tilida ham "atrof muhit" iborasi sifatida ilmiy iste'molga kirgan. Horijiy adabiyotlarda soddaroq qilib "muhit" termini ishlatiladi va u tabiiy muhitni anglatadi. Hozirgi paytda "atrof muhit" termini (tushunchasi) siyosiy, maxsus ilmiy va ilmiy-omma-bop adabiyotlarda eng ko'p qo'llaniladigan termindir. Keyingi 30-40 yil davomida chop etilgan turli maxsus ilmiy manbalarni o'rganish "atrof muhit" terminini yildan-yilga ko'proq qo'llanilayotganligidan dalolat beradi.

Hozirgi ilmiy tasavvurlarga ko'ra tabiatning jamiyat hayoti va faoliyati kechadigan qismi atrof muhitni hosil qiladi. Atrof muhit – butun kishilik jamiyati mavjudligining zaruriy asosi, insonning hayotiy faoliyati jarayonida foydalaniladigan hamda jamiyat tadrijiy taraqqiyotining barcha bosqichlarida uning rivojlanishi uchun zarur bo'lgan energiya va moddalarning manbaidir. Boshqacharoq qilib aytganda, atrof muhit – inson faoliyatida ishlab chiqarishning integral resurslar manbai va ayni paytda yashash muhiti hamdir.

Atrof muhit insonga ta'sir ko'rsatadigan tabiiy va ijtimoiy omillar majmuasidan iborat bo'lganligi sababli insonning hayotiy faoliyati ko'p jihatdan atrof muhit sifatiga bog'liq. Atrof muhit – dastavval antroposentrik, demoekologik tushuncha bo'lib, u insonning (aholining) hayot sharoitlari, muhiti to'g'risidagi tushinchani anglatadi. Tabiat insonning muhiti sifatida o'rganilayotganida butun e'tibor insonning sog'lom biologik va ijtimoiy hayoti imkoniyatini belgilaydigan tabiiy hodisalariga qaratiladi. Atrof muhit insonga ta'sir ko'rsatadigan tabiiy va

ijtimoiy – iqtisodiy omillarning integral majmuasini hosil qiladi. Shu tufayli barcha hollarda atrof muhitning sub'yektini inson (aholi) tashkil etadi.

Atrof muhit – tabiatning jamiyat bilan modda va energiya almashinuvi orqali o'zaro ta'sirda bo'ladigan va bu ta'sir tufayli o'zgargan va o'zgarayotgan qismidir. Boshqacharoq qilib aytganda, atrof muhit o'zaro bog'liq bo'lgan tabiiy va antropogen ob'yektlar va hodisalarning inson mehnati, turmushi va hordig'i kechadigan bir butun sistemadan iborat. Demak, atrof muhit tushunchasi ijtimoiy, tabiiy va sun'iy ravishda yaratiladigan fizikaviy, kimyoviy va biologik omillarni, ya'ni insonning hayoti va faoliyatiga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadigan barcha omillarni o'z ichiga oladi. Atrof muhit kishilar orasidagi va ularning tabiat bilan bo'lgan munosabatlarining murakkab majmuasini belgilaydi.

XX asrning ikkinchi yarmida jahon taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlaridan biri barcha xalqlarning manfaatlariga daxldor va insoniyat uchun xatarli bo'lgan, barcha mamlakatlar, butun jahon hamjamiyati tomonidan birgalikda hal etishni taqoza etadigan global muammolar ahamiyatining o'shishi bo'ldi. Bu muammolar insonning hayotiy faoliyatini tabiiy resurslar va ularning qayta ishlab hosil qilinadigan mahsulotlari bilan ta'minlashdagi murakkabliklarga bevosita bog'liq bo'lgan qanday o'zgarishlarga olib keladi ?

3) Ma'lumki, tabiat komponentlarigina o'zaro bog'langan bo'lmay, qo'shni landshaftlar ham o'zaro bir-biriga ta'sir ko'rsatib turadi. Binobarin, insonning xo'jalik faoliyati ta'sirida o'zgargan landshaft qo'shni landshaftlarga ham ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham insonning xo'jalik faoliyati ta'siri bilvosita ta'sir ko'rsatilgan joydan atrofga qancha masofaga yoyiladi va u qanday oqibatlariga olib keladi ? Buni o'rganish ham muhimdir.

4) Landshaftlarga ko'rsatiladigan har qanday ta'sir ularda muntazam ro'y beradigan o'zgarishlarga olib boradi. Bu o'zgarishlar juda xilma-xil bo'lishi mumkin: uzoq davom etadigan, qisqa vaqtda tugaydigan, asliga qaytadigan yoki qaytmaydigan, barqaror yoki beqaror va h.k. Landshaftlarning inson ta'siri ostida o'zgarishining tezligi va yo'nalish ularning barqarorligiga bog'liq. Shu sababli

landshaftning tashqi ta'sirga nisbatan qanchalik barqaror ekanligini o'rganish tabiiy muhitga inson ta'sirini tadqiq qilishda markaziy masaladir.

Tog' jinslari o'rnining o'zgarishlari va gravitatsiya jarayonlari. Inson xo'jalik faoliyati natijasida yer po'stining jinslari tog'- kon ishlab chiqarishi, muhandislik inshootlari qurilishi, shahar bunyod etilishi natijasida bir joydan ikkinchi joyga eng ko'p ko'chiriladi, ba'zi joylarda ko'p miqdorda to'planib qoladi yoki olib ketiladi. Bunday hodisalar kishilarning tabiatga bevosita ta'sir etishida ham, bilvosita ta'sirida ham ro'y berishi mumkin. Yer po'stida tog' jinslarining bir joydan ikkinchi joyga ko'chirilishi, olib ketilishi gravitatsiya (lot. *gravitas* og'irlik) muvozanatining buzilishiga olib keladi. Gravitatsiya muvozanatining buzilishi oqibatida tabiiy jarayonlarning yo'nalishi va intensivligi o'zgaradi va yangi tabiiy jarayonlarning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

Tog' jinslarini qazib olish va ko'chirishning bevosita oqibatida mezo- va mikrorelyefning texnogen shakllari (karyerlar, terrikonlar, qoldiq tepalar va b.) hosil bo'ladi. O'pirilish, o'tirish (cho'kish), surilma kabi jarayonlarning kechishi, yer osti suvlari sathi va rejimining, qisman suv turining o'zgarishi bu faoliyatning qo'shimcha oqibatlaridir.

Adabiyotlar:

1. Karimov I. *O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari*. T., 1997.
2. Abdullayev S.I. *Atrof muhit haqida ta'limot*. Qarshi, 2000.
3. Baratov P. *Tabiatni muhofaza qilish*. T., 1991.
4. *Geografiya va tabiiy resurslardan foydalanish (ilmiy konferensiya materiallari)*. T., 2001.
5. Zokirov Sh.S. *Antropogen va amaliy landshaftshunoslik*. T., 1998.
6. Pafiqov A.A. *Geoekologik muammolar*. T., 1997.
7. Pafiqov A.A., Azimov Sh. *Amaliy geografiya*. T., 2000.
8. G'ulomov P.N. *Geografiya va tabiatdan foydalanish*. T., 1985.
9. G'ulomov P.N. *Inson va tabiat*. T., 1990. G'ulomov P.N. *O'zbekistonda tabiatdan foydalanishning geografik asoslari*. T., 1990.